

Повновидий місяць нерухомо звисає просто над галявиною, виповнюючи її вщерть блідим сяйвом. Від цього ще густішою і таємничішою стає темінь під кронами старих грабів, що товпляться навкруг. І здається галявина казковим лугом, окресленим паличкою чарівника. Тільки зрідка доливає з верховіття сонний шерех якоїсь птахи — і знову заворожена тиша.

Коли це з-під грабових віт безшумно випірнає людська постать і повільно, крадучись, ніби привид, посувається краєм галявини.

Хто ти, людино? Чого забрела опівночі в оцю глухомань, не боячись ні вовка-сіроманця, ні іншого якогось лісового страховидла?

А людина нахиляється, вимацує у траві пальцями. Потім дістає з-за пазухи гострого дерев'яного шпичака і починає щось викопирсувати з ґрунту. Викопирсує довго, старанно відгрібаючи вбік вогкі грудочки землі.

Нарешті розпросталася. Місяць висвітлив на її долоні щось кругле — не то грушу, не то яйце. Пригорнувши здобич до грудей, вона шугає назад у темінь грабового лісу.

— Заховав! Заховав! Заховав!.. — сколихує нараз тишу хриплий голос пущика.

"Шелесь-шелесь-шелесь!" — налякано зачастили кроки людини...

Через якусь годину наш нічний мандрівець з'явився біля дверей будиночка на окраїні міста. Господар дому поспішно відчинив двері:

— Ну як?

Тут уже чекали гостя.

Замість відповіді простягнув руку — на долоні лежала вибруднена в землі цибулинка лісової лілії.

Господар кинув короткий погляд на цибулинку і глухо повторив:

— То як?

— Все як веліли, учителю, — пошепки відповів прибулий. — За всю дорогу нікого не зустрів і жодного разу не озирнувся, хоч нечисть лютувала, аж захлиналася...

— Гаразд. Намочимо цибулинку в джерельній воді, хай настоїться, а тоді й приступимо!..

Тепер саме час сказати читачеві, що подія ця відбувалася близько п'ятисот років тому, а мову про цибулинку лісової, або, як її ще називають, дикої лілії, вели між собою два алхіміки. Вони всерйоз вірили, що з допомогою золотистого настою цибулинки лілії пощастить будь-який метал перетворити на золото. Адже, за повір'ями, лісова лілія наділена надзвичайною силою. Бо цю рослину нібито породило на землі магічне проміння грізного Марса. Її навіть назвали "лілія мартагон", тобто така, що походить з Марса. Ця назва відтоді й закріпилася в ботаніці.

Що ж, ми тепер можемо тільки посміятися з наївності отих марновірних "вчених", можливо, навіть поспівчувати їм. Адже золота вони з допомогою лісової лілії так і не добули, хоч, правда, навчилися добувати з цієї рослини прекрасну червону фарбу. Зате ми аж ніяк не можемо відмовити їм у спостережливості: адже лісова лілія і справді рослина незвичайна. Влітку вона вирізняється серед лісового зела гордою поставою. Пурпурові, злегка поцятковані диво квіти поважно гойдаються на лебединій шиї-стеблі. Зустрінеш таку — і не проминеш нагоди помилуватися.

Людина ніколи не обминала лілію своєю увагою. Ще колись стародавні греки та римляни запевняли, що вслід за трояндою належить іти лілії, бо своєю красою вона мало поступається "цариці квітів". Особливо цінували лілію лікарі — нею вони лікували опіки, загоювали старі рани. Коли людину кусала отруйна гадюка, рекомендувалося негайно винити вина, в якому розтерто цибулину лілії. Цей же напій мав оберігати людину і від отруєння грибами.

Не обійшли лілію увагою й грецькі та римські красуні: вони вмивалися золотистим відваром чудодійних цибулинок, і від цього розгладжувалися зморшки на обличчі та ніжнішою ставала шкіра.

Усе це принесло лілії неабияку славу. Вона стала такою знаменитою, що її вважали символом справедливості й чистоти. На честь цієї рослини було навіть запроваджено свято — барвисте, урочисте.

Та гучна слава ледь не обернулася такою ж гучною неславою. Хоч, правда, не зокрема для лісової лілії, а для лілій узагалі. І все тому, що на них звернула свій погляд... церква.

Ні, церковники не проголошували її "відьомським зіллям", не накладали заборони на її вирощування. Скоріше навпаки. Але... Ви, напевне, чули про аутодафе — спалювання єретиків у часи середньовіччя? І, звичайно ж, бачили у книжках на малюнках розправу "святої" інквізиції над "чаклунами" чи тими, хто, як Джордано Бруно, порвав з релігією. Тисячі і тисячі невинних жертв згоріли на інквізиторських вогнищах.

І кожного разу стіни судилищ і навіть стільці суддів-інквізиторів були прикрашені квітами лілій. А біля приреченої на смерть людини теж виставляли лілію — квітку чистоти. Церковники запевняли, що душа грішника, який згорів у вогні, очищається і стає такою ж непорочною, як та красива біла квітка.

Промовистий такий факт. Щоб вшанувати пам'ять хороброї Жанни д'Арк, спаленої на вогнищі, французький король Карл VII "милостиво" надав родичам героїні дворянство і прізвище дю Люс (Лілієві). На гербі новоспечених дворян на синьому полі був меч з двома ліліями по боках та вінком з таких самих лілій угорі. Це вважалося найвищою відзнакою, адже лілія у Франції була емблемою королівської влади. До речі, у часи французької республіки 1793 року республіканські власті, на знак презирства і ненависті до короля, наказали таврувати каторжан зображенням лілії.

Так із символу справедливості лілія перетворилася на символ жорстокості й насильства. Нащадки тих, хто колись водив хороводи на честь цієї рослини, одвернулися від неї. Тільки невсидливі алхіміки місячними ночами покрадьки ходили до лісу викопувати цибулинки дикої лілії для своїх потаємних дослідів. До речі, а чому саме місячними ночами? Та тому, що з давніх-давен вважалося; при повному місяці рослини набувають найбільшої сили.

Та минали часи, і до лілій поволі повернулося загальне визнання: їх знову повсюди вирощують у квітниках, про них складають пісні.

Серед кращих поезій Т. Г. Шевченка — вірш "Лілея". Це сумна легенда про поневіряння дівчини-сироти, про її загибель і про те, як вона обернулась на диво-квітку.

... Я умерла

Зимою під тином,

А весною процвіла я

Цвітом при долині...

Нині лісова лілія — єдиний представник роду лілій на Україні, який зустрічається у дикому стані. Та й зустрічається, на жаль, з кожним роком усе рідше й рідше. Тому навіть якось дивно стає, коли читаєш у травнику кінця минулого століття, що ця рослина у нас "досить звичайна".

А травник отак собі за просто розповідає: "В Сибіру цибулини вживають у їжу сирими і печеними або звареними у воді чи на молоці. Сушені цибулини споживаються іноді якутами для приготування молочної або жирної каші. Киргизи кладуть цибулини в овечий сир для приправи. У Пермській губернії з цибулинок добувається фарба. Вживають від жовтухи і прикладають листя до обпечених місць у Київській губернії. У Волинській губернії дають коровам, щоб у них прибувало молока".

Виходить, росло диких лілій немало в наших лісах, коли ними навіть корів годували! А от бачте, менш ніж за сто років зробили звичайну рослину рідкісною. І що з того, що зараз ми частенько стараємося пересадити лісову красуню у свої квітники?

Краще не знищуймо її у лісі. Бо хоч дика лілія і не вередлива до ґрунту, добре приживається повсюди, але пишно цвіте вона тільки в лісовому затінку.

Якось ми з Іваном Михайловичем у невитоптаному лісі набрали на цілу колонію лілій — рослин з двадцять. І всі квітли.

А одна лілія була зламана. Чи то людина пройшла необережно, чи звір якийсь наступив. От я взяв та й викопав її. Все одно загине.

Від золотої цибулини відходило кілька блідих вусиків. А сама цибулинка скоріше нагадувала головку часнику, бо складалася з окремих зубчиків.

Я знав, що цибулилки диких лілій їстівні, і пожував один зубочок — нічого особливого, трава як трава, на смак трохи нагадує молодий рогіз. Словом, пожував та й виплюнув, не сподобалося. Добре, хоч совість не допікала за переведену рослину: адже із недозрілої цибулилки наступного літа уже все одно не виросла б лілія.